

Horvát farsangolók

A farsang Három királyok napját követően, azaz január 6-ától Hamvazószerdáig tart. A farsangot a magyarországi horvátok különböző néven nevezik és eltérő módon ünneplik meg. A mohácsi, hercegszántói és baranyai sokácoknál a háromnapos ünnep *poklade* néven ismert. A *poklade*, amely a „*pokladiti/poslagati*”, azaz a rakni, helyezni szóból eredeztethető. Az emberek a hosszú, negyvennapos böjt kezdete előtt tudvalevően még utoljára húsos, zsíros ételeket raknak az asztalra, és azokat eszik. A Dráva menti horvátok a német nyelvből kölcsönözték az ünnep elnevezését, s *fašenjak*, *fašenjek*-nek nevezik, a somogyi Drávához közeli Vízvár lakói farsangkor (*fašenk*) szívesen öltöztek „Farsang apónak” (*deda fašenjak*) és „Kenderkóc anyónak” (*baba kudolja*), akik féktelenül viselkedtek, nagyokat ugráltak a levegőbe, meghemperedtek a földön. Mondták is rájuk: „Tisztességes, mint a farsangosi!”

Az észak-baranyai, nagyhajmási horvátok *fašinjak*-nak, a nyugat-magyarországiak emellett még *fašenjak* és *mezopus* (húshagyó) néven nevezik az évnek ezt az időszakát, de a baranyai horvátok a *fašange* mellett használják a *poklade* elnevezést, a bácskai bunyevácok viszont a *vašange*-t is.

Kátolyban valamikor gyakran hallatszott az alábbi ének:

<i>Fašange, poklade,</i>	<i>Farsang van, farsang van,</i>
<i>Svaki svoju spopade,</i>	<i>Mindenki leányt lop,</i>
<i>A ja moju Milicu</i>	<i>Én meg a Milicát,</i>
<i>Pa š njom pod kabanicu.</i>	<i>Subámmal takarom.</i>

A farsangi időszakot egy másik ének Bolond-nap-ként tartotta számon:

<i>Oj fašange,</i>	<i>Ti farsangi napok,</i>
<i>to su ludi dani.</i>	<i>bíz bolondok vagytok,</i>
<i>Kad mi mama</i>	<i>Ilyenkor ám anyám sem</i>
<i>švalera ne brani.</i>	<i>tilt kedvesemtől.</i>

A kátolyi bekormozott alakoskodók farsangkor mindenféle őrültséget elkövettek: kergették a gyerekeket, hajkurászták a lányokat, egy tarisznyában hamut vittek magukkal s azzal ütötték a gyanútlan járóelőket.

A farsangot megelőző napok különbözőféle elnevezései – tilalmak

A Dráva menti horvátok a farsangot megelőző hét napjaihoz egy sor tilalmat fűztek. Nevezetesen a „szégyenlős hétfőn” (*sramotni pondeljek*) szégyen volt fonnii és szőni. A „fejféjős kedden” (*glavobojni utorak*) tilos volt fonnii, ugyanis a tilalmat megszegő asszonynak és lánynak mindig fájt volna a feje. A „forgó szerdán” (*vrtičevu sreda*) nem foroghatott a rokka kereke, mert aki megszegi a tabut, azt szédülés fogja el. A „torkos(kodó) csütörtökön” (*lakomi četvrtak*) jó volt több-

szőr enni, torkoskodni. Következett a „sánta péntek” (*plantavi petak*). Az a nőszemély, aki ezen a napon nem átkodott fonnii, egyszerűen lesántult. E napot követte a „muslincás szombat” (*mušičevu sobota*), hogy azt a fehérmépet, aki e nap babrált a kenderrel, egész évben megszállják a muslincák, még csak bort se kelljen innia. A „sánta pénteken” nem volt szabad befogni a lovakat sem, mert azok is lesántultak. Ennyi tilalom jól jött az asszonyoknak, lányoknak, hiszen az őszi munkák végeztével azonnal a rokka vagy a szövőszék mellé ültek és fontak, szőttek szorgalmasan. Ült egy másik fenyegetés is rajtuk: ha a lányok nem igyekeztek és nem haladtak a munkával, akkor a Dráva menti sokácoknál Szent Luca asszony jött el hozzájuk, és párásba dugta a lusta lányok kezét.

Gyerek-napi vigadalmak

A mohácsi és a hercegszántói sokácok a farsang előtti csütörtököt „kis farsang”-nak (*male poklade*) vagy „farsangocskának” (*pokladice*) nevezik. Valójában ez a nap a gyerekek ünnepe, ilyenkor ők is vigadoznak, táncolnak és énekelnek.

A XIX. századi pécsi horvátoknál *Bacsa* plébános, a farsang utolsó, harmadik napján „dudával kezében megállt, circa 4 óra tájban a plébánia utca ajtajában és elkezdett dudálni. Erre a gyermekek mindenünnen összesereglettek. Amikor már szép számmal jöttek össze, akkor megindult a mulatni vágyó gyereksereg

Bacsa plébános dudázása mellett, s néhány utcán végig menvén, bevezette őket nővérének, Béres I. tabaknénak a házába, aki közvetlenül a plebániái ház fölött lakott (jelenleg Hajdú kalapos féle ház) és itt Bacsa dudázása vagy tamburázása mellett egész 6 óráig táncoltak és mulattak. Ezután a víg gyermekereget hazabocsátotta. Megjegyzem, hogy azon időben nem igen voltak még padlózott szobák. Az utcák sem voltak olyanok, mint jelenleg. Sőt magam is visszaemlékszem még, hogy 1845–1850-ig az udvarkerítések és kapuk több háznál a külvárosban vesszőfonások, vagy palánkokból voltak.” – jegyzi fel a pécsi Szent Ágoston téri historia domusba Károlyi plébános úr.

Asszony napi vígasságok

A torkos(kodó) csütörtökön a zalai asszonyok a hegyben vigadoznak. Étvágycsinálóként ettek némi savanyú levest, majd sült füstölt bordát gánicával. Ám, jaj volt annak a férfinak, aki ilyenkor az asszony nép közé ment, lefogták és levetkőztették.

A bácskai felsőszentiváni asszonyfarsangot a helybeliek *cace*-nak nevezik, míg a bajaszentistvániak *refena*-nak. A *refena* (*revena*) szó arab-perzsa eredetű. Jelentése közös költség, amelyet egyenlő részben osztanak szét, illetve ha valamit közös költségen készítenek. Nos, a bunyevác szóhasználat valójában jelzi is, hogy a farsangi ünnepeket közösen állták. Az ételt-italt maguk hozták a kocsmába, illetve vették a kocsmárostól, s a zenészeket is közösen fizették. A garai asszonyok „vastag csütörtök” napján (*debéli četvrtak*) vigadoztak, s a „bátor” férfiak náluk is gatyá nélkül maradtak. Kivételt képeztek, persze a zenészek.

Állatalakoskodók

A farsangi időszakban Európa szerte megjelenő alakoskodók között gyakran láthatók állatalakok is. A muraközi horvátoknál tehén-maszkot viselnek, de nem ritkák a ló-, kecske- és medvefigurák sem. A bajai bunyevácoknál és a Dráva menti heresznyei horvátoknál a medvealakoskodók voltak ismertek. Jó évszázada még a mohácsi busómaszkokat is tehén, illetve ökörszarv díszítette, csak a múlt század 50-es éveitől kapott nagyobb hangsúlyt a kósszarv. A busók elmaradhatatlan

tartozéka a kifordított bekecs, a fallikus buzogány, a zajkeltő kereplő és a tehénkolomp. A pogány nyugati szlávoknál működő hittérítői XII. századi latin nyelvű feljegyzéseikben rendre beszámolnak a ló-álarcot viselő alakoskodókról, „akik lovakként nyerítenek, és szemérmetlenül viselkednek”.

A busójárás első két napjában csak többnyire félelmetes sötét-piros álarcos busók láthatók, akik a Duna vizén jönnek át Mohács városába. Számunkra rendkívül fontos a szokásban jelen levő folyóvíz ténye. Annak párhuzamai a magyarországi hercegszántói (bácskai) és a volt alsószentmártoni (baranyai) sokákok karácsonyi énekeiben mutathatók ki. Nevezetesen a fiatal isten „Karácsony” – azaz „Božič” – a Dráva vizén kíván átmenni az emberek közé, s ezt mondja: „ha a férfiak nem visznek át a folyó vizén, majd átvisznek az asszonyok”. A dusnoki (Kalocsa környéki) rác-horvátok egyik koleda-énekében (a karácsonyi tizenketted során előadott adománygyűjtő dalok egyikében) – hasonlóan a szlavóniai koledákhoz – szó esik arról, hogy „Karácsonyt” (Božičo-t) aranyvégű csónakjukban, Szent Miklós és Szent Péter viszik át a vízen. A folyók, tengerek (a magyarban az „Óperenciás-tenger”) vizei a földi és a túlvilágot választják ketté. A balkáni térségeken a temetőik általában a folyókon, patakokon túl találhatóak, míg a Pannon térségben ezt a temetőárcok érzékeltetik. A víz az eredeti káoszt testesíti meg, amelyből az élet és a tudás ered.

Istenek-e?

A káoszban minden bizonnyal helyük van az isteneknek, akiket az álarcos busók jelenítenek meg. Ők győzik le ciklikusan a káosz erőit, visszaállítva a kozmikus

rendet, benne a szent teret és a szent időt. A gonosz maszkokkal, ordítózással, zajkeltéssel úzik el.

A busók a pogány istenekhez hasonlóan elhozzák az embereknek a terménybőséget, az állatszaporulatot, és gondoskodnak az emberek utódjairól is. Mivel a busók agráristsenségeknek is tekinthetők, az embereket a földművelés szent titkaira tanítják. Ennek emléket a jelképes szántás őrzi. Korábban ugyanis, amelyik háznál nem vendégelték meg őket az emberek, ott bosszúból felszántották a ház udvarát. A farsangi szántás egyébként Európa számos országában hagyományává vált.

A kozmikus rend helyreállításával az istenek jutalomban részesülnek. Bőséges étellel és itallal kínálják meg őket a háziak.

Beavatási rítus: szex és könny

„Annak az asszonynak nem nő meg a kendere, akit nem téptek meg a busók” – tartja a mohácsi sokác szólás. Sok asszony a biztonság kedvéért a fehérenemű kiegészítő kellékeként még egy kötényt kötött alfelére vagy egyszerűen ököllet a busó maszkjába csapott, hogy annak azon nyomban eleredt az orra vére, s menten elállt az őt megillető „isteni jusztól”.

A busójárás szokásában a legények beavatási rítusa is megfigyelhető. Az álarcot viselőnek kilétét nem volt szabad megtudni. A legények, fiatal férfiak, maszkjukat titokban készítették. Állták a különböző próbákat: átkeltek a jeges Duna vizén, három napig tartott a tánc, s egymással is birokra keltek. A birkózás mellett egymással „ujjat húztak”, azaz jobb kezük mutatóujját megfogva, ki kellett billenteniük egymást egyensúlyi helyzetükből. A beavatás során a beavatandó más nyelvet használt (nem volt szabad beszélni, csak „baó-baó”-t ordítóznia), megismerte az istenek szent titkait, elsajátította a szántást, vetést. S végezetül a szexualitással is kapcsolatba került.

Minden a helyére kerül – helyre áll a világrend

Nos, a helyreállított kozmoszban mindenképpen helye van a harmadnap „megteremtett” férfi-nő figurának, a nem biológiai értelemben vett embernek.

Egyik sokác adatközlőm elmondása szerint ez a közvetkezőképpen történt: „Az a legény, aki valamelyik lánynak udvarolt, ahhoz farsang harmadnapján betért. A lány felöltöztette. Ezek a busók szépek voltak, és nem voltak félelmetesek, mint azok, akik álarcot hordtak. Fejükre piros selyemkendőt kötöttek, alája meg kék fátylat. Félig nőnek, félig pedig férfinak voltak öltözve. Széles gatyába (gaće) bújtak, azt meg úgy kötötték, mint a lakodalmi vőfély (čavo), hogy nagyokat tudjanak lépni. Nyakuk köré selyemkendőt kötöttek, a gatyá fölé hosszú

női inget (skute) és rövid női inget (oplećak) húztak, majd súbát (kožušak) öltöttek magukra, a gatyá elé kötényt (pregača) kötöttek. Ők mégiscsak busók voltak. Elől külön zsinóron kisebb törölköző volt, rajta egy kolomp, hogy a kötényt ne horzsolja össze. Mindegyiknek volt kolompja. Pokoli zajt csaptak a kolompokkal, nagyokat lármáztak, „bú-bo”-t ordítottak, az embereket ijesztgették.”

A vízfordó fát ajándékba adták, mert a Dunáról hordták a vizet

„Akkor, ezek a legények betértek a lányos házakhoz, s ott ettek-ittak. Mindegyik legény jó előre előkészítette az ajándékot, az ügyesebbikje obramenica-t faragott, és szépen kifestették. Az obramenica a vízfordó fa, amely a vállra véve, két végére korsókat erősítve hordták haza az asszonyok és a lányok a Duna vizét, mely régen ivásra és mosásra is szolgált. Aki nem tudta kifaragni, az másoktól rendelte meg a vízfordó-késziséget. Több öregember is kiválóan tudta ezt elkészíteni, így a dida (bácsi) Matija Ivankov, dida Ivo Jančić, čiča (bácsi) Ivo Medo. A félig férfinak félig nőnek öltözött legény az obramenica-t a kezében tartotta, s azzal táncolt. Este meg betért a lányhoz, akinek tette a szépet, ott átöltözött és a lánynak ajándékozta azt.”

Igazi virtus és virtuskodás

Hajdanán a mohácsi busóknak farsangkor, a három napig tartó mulatozás során ki kellett mutatniuk a férfiúi erejüket, s bátorságukat.

A birkózásról, ujjhúzásról a korábbiakban már szövegtünk. Ezeken túl is gyakran estek egymásnak: ütötték verték egymást. A haragosok kést rántottak. Ének is tanúskodik minderről:

Jedva čekam da poklade
dođu,
Da nagrdim na koga se
sredim.

Alij várom, a farsangnak
napját,
Meg is bántom, akire
haragzom.

Jókat ettek és ittak, szívesen látott vendégek voltak mindenütt, minden háznál. A lányokkal is megkedvelték magukat, állták a próbákat, nem csoda, hogy a három napos vigadalom után ekképpen keseregtek:

Poklade su,
poklade su,
Milo janje moje.
Barem da su,
barem da su
U godini troje!

Farsang van,
farsang van,
Drága kedvesem.
Bár csak,
bár csak,
Három lenne évente!

Frankovics György